

El martyrium de Sant Eudald, a Sorba

EL LOGARET DE SORBA, AGREGAT del municipi de Montmajor, a la comarca del Berguedà, conserva restes del passat que tenen un gran interès històric. Al cim del monticle de Sorba Vell que s'aixeca a la riba del riu Aigua d'Ora, i té un topònim prou significatiu, hi hagué molt probablement el vilatge més antic, tal vegada de l'edat del bron-

ze, compost per cabanes de planta circular reduïdes avui a munts de pedres. A la dreta del riu Aigua d'Ora el cim de Sant Miquel mostra les runes del poblat iberoromà excavat per mossèn Joan Serra i Vilaró en els anys vint, amb la seva església construïda damunt d'una torre de vigilància romana. Tot pujant-hi, hom troba les restes de l'eremitori dit "de Can Soldevila" amb el seu habitatge obert a la roca. Al peu del riu, un xic arreu, es veuen tombes excavades a les roques, i enmig dels camps destaca la silueta del temple parroquial de Santa Maria de Sorba, amb la casa rectoral annexa, que engloben el martyrium de Sant Eudald, sens dubte d'edificació més emblemàtica. Sorba dista uns vuit quilòmetres de Cardona, per la pista forestal que hi condueix des d'aquesta ciutat vorejant el riu. Sembla que els noms de la Valldora, l'Aigua d'Ora i Besora són topònims que deriven de l'antiga població d'*Udura*, no identifi-

cada, i que el topònim Sorba ve del llatí *Sub-urbe*, que significa "sota la ciutat", al seu peu.

La zona, habitada des d'antic, degué ésser repoblada pel comte Guifré I el Pelós en els anys 879-880, en territori fronterer amb el món islàmic, constituint la marca meridional del comtat d'Urgell, en terra de franqueses, als límits de la Vall de Lord. L'historiador àrab Ibn Hayyan conta que l'estiu del 897, el senyor musulmà de Leida, Lup Ibn Muhammad, atacà el castell d'Ora i l'incendià, en ocasió de trobar-se a la marca, per defensar-la, l'esmentat comte Guifré, a qui ferí i causà la mort. En aquells moments les esglésies de Sorba pertanyien al monestir de Santa Maria de Ripoll a qui les havia donat en alou, lliures de pagar censos i en plena propietat, dit comte l'any 888, per tal que els monjos en tinguessin cura. Sembla que el castell d'Ora, probablement una obra de fusta, ja no es

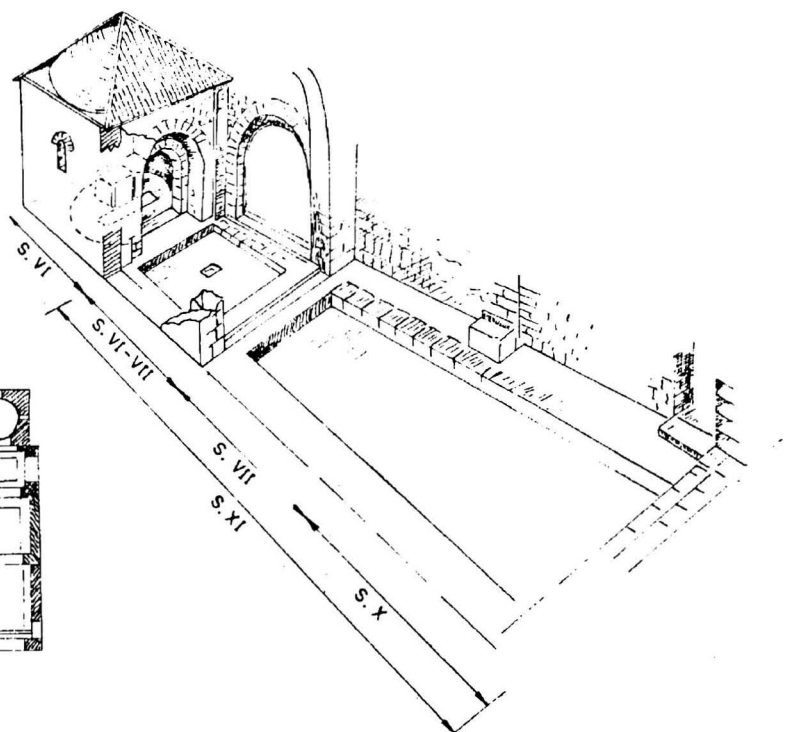
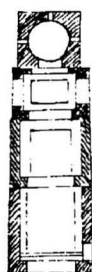
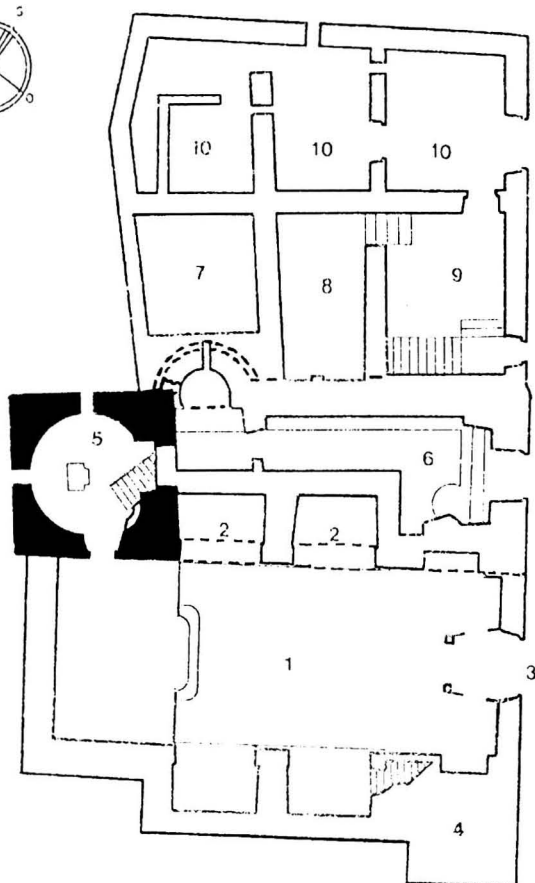
Eremitori de can Soldevila.

ALBERT BASTARDES (1980)

Conjunt d'edificis de la parròquia de Santa Maria. Al centre destaca d'edifici cúbic del martyrium. ALBERT

BASTARDES (1977)

va reconstruir al mateix lloc (vora Santa Eulàlia de la Vall), sinó al costat, a Besora, i que la població hi restaria dispersa, habitant en una dotzena de masos, d'una sola planta adossats al rocam i construïts pels propis pagesos que hi haurien de viure. Fins a mitjan segle XVIII Sorba continuà depenent del monestir de Ripoll, que en retingué la jurisdicció civil i eclesiàstica, mentre el senyoriu dels Cardona, des de la baixa edat mitjana, feia seva la jurisdicció criminal. Amb l'abolició dels senyorius, el segle XIX la parròquia de Santa Maria de Sorba "amb l'altar de Sant Eudald", passaren a dependre del bisbat de Solsona.

Els anys 1977 i 1979, a petició de mossèn Ramon Calafell, rector de Besora i administrador del bisbat, realitzàrem dues campanyes d'excavacions arqueològiques a l'església parroquial de Santa Maria i a l'àmbit cementiri del seu entorn, patrocinades per la Subdirecció General de Arqueologia, del Ministerio de Cultura, formant un reduït equip amb els amics Joan Cabestany, Prim Bertran, mossèn Joan Pintó i Albert Bastardes. Les excavacions se centraren en l'edifici cúbic, de planta quadrada a l'exterior i rodona a l'interior, del martyrion, que restava adossat a la capçalera del temple construït el segle XVII (inaugurat el 1685), i

Planta del conjunt d'edificis de la parròquia de Santa Maria. En negre destaca la rotonda del martyrion. ALBERT BASTARDES (1979)

Perspectiva del martyrion de Sant Eudald. DIBUIX M. RIU (1980)

Una de les tres finestres que il·luminaven el martyrion, per la cara exterior. M. RIU (1977)

La mateixa finestra per la cara interna. M. RIU (1977)

convertit en sagristia obrint una porta d'accés al presbiteri del nou temple, en el tou del mur, on hi havia hagut una finestra, i tancant la comunicació de la rotonda amb la nau romànica. Les excavacions permeteren descobrir, en l'àmbit de la rotonda, el martyrion de Sant Eudald i estudiar l'edifici, la tomba del màrtir, l'altar i l'ara que hi hagué al damunt (reaprofitada el segle XIX en un paviment de lloses, sota l'escala de pujar a la calaixera de la sagristia situada a un nivell superior), i estudiar els ossos del sant.

Deduírem que, en un àmbit destinat a necròpolis des d'època romana, s'havia erigit a la darreria del segle VI un martyrion, destinat a

Parament del segle VII en l'interior de la nau afegida a la rotonda per ampliar el seu àmbit.

A. BASTARDES (1979)

La mesa d'altar massís de la rotonda amb la tègula plana que tapava l'òcul d'accés al sepulcre.

M. RIU (1977)

conservar les restes de sant Eudald, que feia 5,05 metres d'altura per 3,92 metres de diàmetre interior. La tomba del màrtir, situada al peu d'un altar cúbic massís i estucat, de 89 per 74 centímetres de planta, s'havia construït amb lloses unides amb argamassa de calç, i cobert amb una volta de canya longitudinal formada per llosetes posades en forma de fulls de llibre. L'interior de la sepultura amida 2,30 metres de llargada per 60 centímetres d'amplada i 40 d'alçada. Al centre de la part superior, i en el paviment d'*opus signium*, s'obrí un òcul, tapat per una tègula plana retallada, destinat a poder accedir a l'interior de la sepultura per aconseguir relíquies del màrtir quan convingués, com per exemple per introduir-hi tires de drap i fer que toquessin les despulles.

La cúpula hemisfèrica que cobreix la rotonda va ésser arrebossada almenys dues vegades amb una

capa de calç i sorra fina, i pintada d'una tonalitat vermella, amb mangra, que la humitat ambiental ha fet desaparèixer gairebé del tot. A la rotonda s'adossà una primera nau, gairebé quadrada, enllestida abans de finalitzar el segle VII i, després d'un període d'abandó, s'allargà de nou els segles IX i X, arran de la repoblació de la vall. Mitjançant un arranjament dels murs, especialment per la cara externa, a la qual s'afegiren unes arcuacions cegues imitant les llombardes del primer art romànic, en la primera meitat del segle XI, l'església de Santa Maria experimentà una considerable transformació. La nau afegida a la rotonda, o capçalera, feia ara uns 13 metres de llargada i uns quatre metres d'ample, coberta per una volta de canó seguit de 6,65 metres d'altura en el punt més alt.

Mentre, la rotonda s'havia convertit en absis del temple romànic i persistia al seu centre l'altar mas-

sís d'uns 75 centímetres d'alçada, i amb columnetes als dos costats. L'ara que coronava aquest altar, de pedra calcària, feia 99 per 75 per 7 centímetres i presentava la inscripció següent: "Ací hi ha les relíquies del màrtir de Crist Eudald", en llatí, gravada amb un punxó a la calç fina del tap del reconditori obert al centre de l'ara. Davant de l'altar s'extenia de Nord a Sud, amb una certa desviació, la sepultura del sant màrtir, els ossos del qual, segons l'estudi antropològic realitzat in situ per Elisenda Vives, corresponen a un baró d'uns cinquanta anys d'edat, d'alçada mitjana (de 1,65 a 1,70 metres), amb insercions musculars febles i afectat per la gota. Fou enterrat en posició de decúbit supí amb les cames estirades i els braços creuats al sotaventre. Hi manquen els ossos del crani, la mandíbula inferior i algunes vèrtebres i costelles, a causa d'haver estat violada la sepultura per la capçalera en temps antic. Segons la tradició uns monjos s'haurien emportat aquests ossos a Ripoll, tal vegada l'any 978, en construir una nova església per al monestir i precisar relíquies per a la seva veneració. Es conservaren amb l'esquelet onze claus de forja, que mostraven alguna estella de fusta de roure, procedent del bagul en el qual el màrtir degué ésser sebol·lit. L'hagiografia ens diu de sant Eudald que fou sacerdot i morí màrtir a mans de visigots arrians, als 46 anys d'edat, l'onze de maig de l'any 581.

A l'església nova de Sorba, construïda al costat de l'antiga preromànica i romànica, i inaugurada l'any 1685 segons ens indica la inscripció de la llinda de la porta, s'hi bastí un altar barroc beneït el 1766 i dedicat a sant Eudald, que degué presidir la imatge barroca del sant, de talla policromada, que vesteix els ornaments sacerdotals amb la casulla i mostra els claus del màrtir a la mà dreta i l'espasa clavada al pit.

Al entorn de la rotonda sepulcral s'extenien tombes de tègules planes, pròpies de l'antiguitat tardana, i alguns sarcòfags, tota vegada que era usual que els fidels volguessin ésser sebol·lits a prop del màrtir, el culte del qual s'estengué des del segle IX pels àmbits de Sorba, Ripoll i Celrà fins a Rubió, Jorba i Sant Pau de l'Ordal, arribant, abans del segle XII, a Osca.

Imatge de sant Eudald, de fusta policromada, que es venera a l'església parroquial de Santa Maria de Sorba sobre una peanya, a l'altar major. Segle XVIII.

A. BASTARDES (1979)

Poc temps després de realitzada la descoberta del martyrium, l'arquitecte Albert Bastardes, que ja havia col·laborat en l'excavació, procedí a netejar, l'any 1983, el sotateulada de la capçalera de la nau romànica i de la rotonda, recollint les restes, amb columnes i capitells, del campanar de torre, amb finestrals dobles als quatre costats, erigit probablement el segle XII damunt de coberta del martyrium i la capçalera del temple. Una reestructuració moderna de la coberta

El sepulcre amb els ossos del màrtir, al peu de l'altar. A. BASTARDES (1980)

de teules havia motivat l'eliminació de l'esmentat campanar.

Darrerament, el 1998, Josep Pujades i Cavalleria va publicar al volum 27 de la *Catalunya Romànica* (pàgines 188-189) un resum de les seves activitats en la rotonda de Santa Maria de Sorba realitzades l'any 1994 amb el suport de la Generalitat, en les quals atribueix la construcció de planta circular a la darrera fase de reformes de l'edifici (fase VI), la cronologia de la qual no precisa, si bé indica que "no és anterior al segle XVIII", bo i afegint que caldria fer una intervenció a la coberta de l'edifici per a garantir la solidesa d'aquestes conclusions. Mai no parla de martyrium, ni del cos de sant Eudald, eludint tan sols a "un individu adult". Tampoc no valora la tipologia dels paraments successius, ni de les finestres obertes als murs de la rotonda, ni l'arrebossat interior d'aquesta (molt semblants al de l'estructura absidal contigua que no esmenta), pintat amb mangra, que difícilment podrien correspondre a un segle XVIII-XIX. Tampoc no s'explica com un campanar de torre amb finestres geminades als quatre costats, tipològicament corresponent

al segle XII, pot aguantar-se sobre una estructura cupular atribuïda al segle XVIII. La simple observació des de l'exterior permet veure que la coberta ha experimentat diverses transformacions sobre l'edifici de la rotonda. En línies generals i amb poques paraules: la interpretació de Pujades, innovadora certament, no creiem que pugui ésser convincent i infravalora un monument que, per ara, cal considerar únic a Catalunya.

Bibliografia

Més informació sobre les excavacions de Sorba al dossier signat per M. RIU, E. VIVES, A. BASTARDES, J. BOLÓS, I. PADILLA i M. PAGÈS i publicat a "Quaderns d'Estudis Medievals" (Barcelona), II, núm. 6 (1981), pp. 323-363, amb nombrosos ills. i la bibliografia pertinent. També M. Riu: *La rotonda sepulcral de Sorba (Montmajor, Barcelona), possible martyrium de San Eudaldo, con estudio antropológico de ELISENDA VIVES y estudio de los materiales por J. I. PADILLA*. "Noticiario Arqueológico Hispánico" (Madrid), núm. 17 (1983), pp. 333-410, amb plànols, fotografies i dibuixos.

Manuel Riu

SERRACANYA

Paradís del Caçador

Devesa, 14
08610 AVIÀ

Per reserves:

93 823 01 00 - 93 823 00 73

Àrea intensiva:

608 69 06 41

Consultes:

Pep 608 94 74 57

Amadeu 666 54 53 80

SERVEIS:

- **Caça • Tir al plat • Tir amb arc**
- **Esmorzars • Dinars • Cartutxeria**
- **Lloguer de gossos**
- **Accessoris varis**